

УДК 342.951.3

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.06.19>

УЗАГАЛЬНЕННЯ ПІДСТАВ НЕКОНСТИТУЦІЙНОСТІ У РІШЕННЯХ ОРГАНУ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ: АСПЕКТИ КОНСТИТУЦІЙНОЇ СКАРГИ

Жаровська І.М.,

*доктор юридичних наук, професор кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»*

ORCID: 0000-0003-3821-8120

e-mail: irazhar@ukr.net

Жаровська І.М. Узагальнення підстав неконституційності у рішеннях органу конституційної юрисдикції: аспекти конституційної скарги.

У статті проведено узагальнення підстав неконституційності у рішеннях Конституційного суду України у тому числі шляхом аналізу інституту конституційної скарги.

Мотивовано, що доктрина конституційності репрезентує ідею верховенства конституції над будь-якими іншими нормативними актами, виключає можливість прийняття чи застосування норм, які відповідають Конституції. Цей принцип є перевагою для забезпечення правової держави, дотримання законності та гарантування прав та свобод громадян, також виступає як механізм контролю за діями влади та забезпечення стабільності та надійності правової системи.

Сутність принципу конституційності репрезентовано у тому, що всі закони, нормативні акти та дії владних органів повинні відповідати нормам та принципам, закріпленим у конституції країни, оскільки остання є основним і важливим правовим актом, який встановлює рамки та принципи функціонування держави, обмежуючи дії влади та гарантуючи права та свободи громадян.

Неконституційність протлумачено як стан невідповідності положенням, принципам чи нормам, встановленим у конституції країни. Важлива юридична сутність визнання такого явища неконституційним – такі акти можуть бути анульовані, втратити чинність або потребувати внесення змін для відповідності конституційним нормам. Вказано, що поняття неконституційності важливе для забезпечення дотримання та захисту принципів та норм, закріплених у конституції, та гарантує статус ієрархічності системи законодавства у демократичній державі.

Узагальнено підстави, які використовує Конституційного суду України щодо визнання неконституційності деяких положень нормативно-правових актів у справах за конституційними скаргами: невиправдане позбавлення (обмеження) певного конституційного права; порушення

принципу верховенства права, особливо в контексті відсутності юридичної визначеності в нормах закону.

Вказано, що принцип верховенства права накладає обов'язки на правотворчий орган устанавлювати чіткі, зрозумілі, однозначні та передбачати правове регулювання суспільних відносин, що є ключовим при забезпеченні стійкого правового становища кожної особи та для уникнення відмови від зобов'язань, які взяла на себе держава.

Ключові слова: конституціоналізм, конституційна скарга, законодавство, Конституційний суд України, конституційність, конституційна юрисдикція, верховенство права, конституційні права, принцип юридичної визначеності, обмеження влади, правосуддя.

Zharovska I.M. Generalization of the grounds of unconstitutionality in the decisions of the body of constitutional jurisdiction: aspects of the constitutional complaint.

The article summarizes the reasons for unconstitutionality in the decisions of the Constitutional Court of Ukraine, including by analyzing the institution of a constitutional complaint.

It is motivated that the doctrine of constitutionality represents the idea of supremacy of the constitution over any other normative acts, excludes the possibility of adopting or applying norms that correspond to the Constitution. This principle is an advantage for ensuring the rule of law, observing legality and guaranteeing the rights and freedoms of citizens, and also serves as a mechanism for controlling the actions of the authorities and ensuring the stability and reliability of the legal system.

The essence of the principle of constitutionality is represented by the fact that all laws, regulations and actions of authorities must comply with the norms and principles enshrined in the country's constitution, since the latter is the main and important legal act that establishes the framework and principles of the functioning of the state, limiting

the actions of the authorities and guaranteeing rights and freedoms of citizens.

Unconstitutionality is interpreted as a state of non-compliance with provisions, principles or norms established in the country's constitution. The important legal essence of recognizing such a phenomenon as unconstitutional is that such acts may be annulled, lose their validity, or require changes to comply with constitutional norms. It is indicated that the concept of unconstitutionality is important for ensuring compliance and protection of the principles and norms enshrined in the constitution and guarantees the hierarchical status of the legal system in a democratic state.

The grounds used by the Constitutional Court of Ukraine to recognize the unconstitutionality of some provisions of normative legal acts in cases of constitutional complaints are summarized: unjustified deprivation (restriction) of a certain constitutional right; violation of the principle of the rule of law, especially in the context of the lack of legal certainty in the norms of the law.

It is indicated that the principle of the rule of law imposes obligations on the law-making body to establish clear, understandable, unambiguous and provide for legal regulation of social relations, which is key in ensuring the stable legal position of each person and in order to avoid renouncing the obligations assumed by the state.

Key words: constitutionalism, constitutional complaint, legislation, Constitutional Court of Ukraine, constitutionality, constitutional jurisdiction, rule of law, constitutional rights, principle of legal certainty, limitation of power, justice.

Постановка проблеми. Дослідження доктрини конституціоналізму та її проявів через спеціальні засоби і механізми в сучасному світі є критично важливим з кількох причин. По-перше, це визначає основи правової системи, яка забезпечує захист прав та свобод громадян через обмеження влади та чітке визначення їхніх прав і обов'язків. По-друге, ця доктрина є невід'ємною частиною демократичного суспільства, що гарантує, що влада діє в межах закону, таким чином розкриваючи її демократичні аксіологічно-правові концепти.

Загалом, дослідження інституту конституційної скарги як прояву основних принципів конституціоналізму є надзвичайно важливим для підтримки правової держави, захисту прав громадян та забезпечення стійкого та демократичного розвитку суспільства, оскільки сучасному етапі, одним з новітніх механізмів адаптації правових норм до поточних потреб і тенденцій є саме вказаний інститут.

У зв'язку з неперервним розвитком незалежних держав з демократичними принципами, особлива увага повинна бути приділена захисту

прав та свобод людини і громадянина, що є невід'ємною частиною належного функціонування будь-якої правової держави. Така держава вимагає розробки та впровадження ефективних механізмів захисту прав і свобод людини і громадянина на національному рівні. «Право як соціальна конструкція реагує на специфічні ситуаційні вимоги, і протягом своєї тривалої традиції воно виробило специфічні моделі»[1], отож інститут конституційної скарги є відносно новим способом удосконалення моделі конституціоналізму в правовій, демократичній державі.

Стан дослідження. Вчені різних галузей правознавства вивчали проблеми створення відповідної доктрини конституціоналізму та забезпечення принципу верховенства права, справедливості та визначеності правової політики. Вони досліджували ці аспекти, враховуючи як конституційно-правові (Ю. Бисага, Д. Белов, В. Заборовський, Л. Дешко), так і теоретично-правові (В. Ковальчук, Н. Ортинська, Т. Гарасимів, О. Парута) підходи.

Проте не всі аспекти прояву конституційної скарги з погляду праксеології є науково дискутованими, тому в межах даної статті здійснено спробу додати певні проблемні аспекти в парадигму доктринального аналізу інституту конституційної скарги.

Метою дослідження є узагальнення підстав неконституційності у рішеннях Конституційного суду України у тому числі шляхом аналізу інституту конституційної скарги.

Виклад основних положень. Сутність принципу конституційності репрезентовано у тому, що всі закони, нормативні акти та дії владних органів повинні відповідати нормам та принципам, закріпленим у конституції країни, оскільки остання є основним і важливим правовим актом, який встановлює рамки та принципи функціонування держави, обмежуючи дії влади та гарантуючи права та свободи громадян. Принцип конституційності забезпечує верховенство конституції над будь-якими іншими нормативними актами і законами, виключає можливість прийняття чи застосування норм, які відповідають Конституції. Цей принцип є перевагою для забезпечення правової держави, дотримання законності та гарантування прав та свобод громадян, також виступає як механізм контролю за діями влади та забезпечення стабільності та надійності правової системи.

Як антипод вказаного принципу, поняття «неконституційність» вказує на стан невідповідності положенням, принципам чи нормам, встановленим у конституції країни. Важлива юридична сутність визнання такого явища неконституційним - такі акти можуть бути анульовані, втратити чинність або потребувати внесення змін для відповідності конституційним нормам. Загалом, поняття неконституційності важливе для забез-

печення дотримання та захисту принципів та норм, закріплених у конституції, та гарантує статус ієрархічності системи законодавства у демократичній державі.

Визначення конституційності (неконституційності) нормативного акту в Україні покладено на спеціальний орган конституційної юрисдикції. Конституційний суд України відповідно до ст. 9 ст. 7 ЗУ «Про Конституційний суд України» наділений повноваженнями «вирішення питань про відповідність Конституції України (конституційність) законів України (їх окремих положень) за конституційною скаргою особи, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України» [2].

Конституційну скаргу слід розуміти як правовий механізм, який дає громадянам можливість звернутися до спеціалізованого судового органу із запитаннями про відповідність законів України чи їх окремих положень Конституції України. Конституційна скарга є підставою для прийняття рішення Конституційним судом про конституційність (неконституційність) окремих положень чинного законодавства, таким чином, за словами угорських вчених «Конституційний Суд зробив громадян учасниками процесу перетворення країни» [3, с.1]

Рішення Конституційного суду у справах за конституційною скаргою формується з приватно-правових інтересів – особистих інтересів суб'єкту конституційного подання, що дозволяють розглядати судову справу за цими обставинами, і громадських інтересів, які забезпечують приведення національного законодавства України у відповідність до положень Основного закону.

Кожне юридичне обґрунтування, безсумнівно, настільки ж унікальне, як і суддя, який його складає, оскільки судді покладаються на свій індивідуальний стиль письма, різні навички аргументації та міркування, щоб обґрунтувати результати дуже різних справ. Здається, це особливо вірно для рішень конституційного суду, коли судді мають намір перевірити конституційність широкого кола законодавчих інструментів. Проте ґрунтовне дослідження польських колег котрі досліджували рішення Конституційного суду Польщі (пол. Trybunał Konstytucyjny) доводить, що спосіб складання обґрунтувань стає все більш уніфікованим і традиційним. Результати показують, що існує спільне ядро риторичної структури, реалізоване за допомогою повторюваних функціональних сегментів тексту [4].

Контент аналіз рішень Конституційного суду України щодо визнання неконституційності деяких положень нормативно-правових актів дає нам підстави визначити дві найчастіше використовувані підстави, що дає можливість ставити на порядок денний дискусію щодо уніфі-

кацію рішень суду конституційної юрисдикції в Україні.

Першою підставою невинуватого позбавлення (обмеження) певного конституційного права. Зокрема для прикладу візьмемо Рішення КСУ від 12 жовтня 2022 року № 8-р(І)/2022. Суд в даному випадку визнав неконституційним положення кодифікованого акту, оскільки вони порушували конституційно визнане право власності особи. У рішенні мотивовано, що «Конституційний Суд України вважає, що застосування положення частини першої статті 204³ Кодексу унеможливує вирішення судом питання доцільності застосування до винної особи стягнення у виді конфіскації товарів та не забезпечує досягнення справедливого балансу між вимогами публічних інтересів та захистом права власності особи, а отже, це положення Кодексу допускає невинуватого позбавлення такого права, оскільки встановлює, що обов'язковій конфіскації підлягає будь-який товар у будь-якому випадку в повному обсязі незалежно від правомірності джерела його походження, мети подальшого використання та негативного впливу такої конфіскації на майновий стан особи» [5].

Другою підставою визнання неконституційності є посилання на принцип верховенства права, котрий виражає базову ідею, що норми та положення закону є найвищим авторитетом у суспільстві. Він передбачає, що всі суб'єкти, в тому числі як громадяни, так і органи влади, зобов'язані дотримуватися встановлених законом правил. Цей принцип має всеохоплюючий характер, охоплюючи всю сферу суспільства, включаючи всі аспекти владних відносин, правові стосунки та обов'язки громадян. Крім того, він забезпечує незалежність владних органів, які також повинні працювати в межах закону, дотримуючись встановлених норм та процедур. Принцип верховенства права є фундаментальним принципом правової системи, що гарантує стабільність, законність та справедливість у суспільстві, забезпечує загальну основу для функціонування правової держави, де ніхто не може узурпувати владу та передбачає взаємодію всіх суб'єктів на однакових умовах рівності перед законом.

Принцип верховенства права вимагає від законодавця встановлювати чітке, зрозуміле, однозначне, прогнозоване правове регулювання суспільних відносин для забезпечення стабільного правового становища людини, не допускати довільної відмови від взятих державою на себе зобов'язань, гарантувати належний захист правомірних (легітимних) очікувань особи. І саме відсутність формулюванні чітких норм є підставою порушення верховенства права. Італійські правники доводять, що «затмарення правової визначеності може спричинити швидку та незворотну деградацію верховенства права» [6]

КСУ вказує, що «однією з вимог принципу верховенства права (правовладдя) є вимога юридичної визначеності (як принцип)» (абзац дев'ятого підпункту 4.3 пункту 4 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 27 лютого 2018 року N 1-р/2018) [7]. Вказаний принцип лежить в парадигмі мотивації наукової доктрини актуальності права, котра вказує на те, що «право має віддзеркалювати зростаючу складність суспільства» [8]

В подальшому порушення принципу юридичної визначеності розглядалося як основна підстава неконституційності законодавчих норм. Так в Рішенні КСУ N 7-р(І)/2023 «Конституційний Суд України вважає, що встановлення положенням пункту 26 розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Кодексу іншого, ніж у статті 54 Закону N 796, законодавчого регулювання спричиняє юридичну невизначеність під час застосування вказаних норм Кодексу та Закону N 796, що позбавляє постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи осіб, віднесених до категорії 1, можливості бути впевненими у своїх легітимних очікуваннях щодо виплати державної пенсії, оскільки вони залежать від фінансових можливостей держави, а це суперечить принципу верховенства права, встановленому частиною першою статті 8 Конституції України» [9].

Звертаю увагу, що у провадженні КСУ зараз є ряд конституційних скарг, які можуть також, на нашу думку, претендувати на рішення, котре б визнавало норми неконституційними саме на підставі порушення принципу юридичної визначеності, а значить сутності доктрини верховенства права. Зокрема скарга О.А. Тиховської щодо перевірки на друге речення абзацу першого частини третьої статті 87 Закону України „Про державну службу“, яким було встановлено, що суб'єкт призначення або керівник державної служби може пропонувати державному службовцю будь-яку вакантну посаду державної служби у тому самому державному органі (за наявності) [10].

Висновок. Неконституційність позиціоновано як стан невідповідності положенням, принципам чи нормам, встановленим у конституції країни. Важлива юридична сутність визнання такого явища неконституційним - такі акти можуть бути анульовані, втратити чинність або потребувати внесення змін для відповідності конституційним нормам. Поняття неконституційності важливе для забезпечення дотримання та захисту принципів та норм, закріплених у конституції, та гарантує статус ієрархічності системи законодавства у демократичній державі.

Узагальнено підстави, які використовує Конституційний суд України щодо визнання неконституційності деяких положень нормативно-правових актів у справах за конституційними

скаргами: невиправдане позбавлення (обмеження) певного конституційного права; порушення принципу верховенства права, особливо в контексті відсутності юридичної визначеності в нормах закону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Kopyczyk J. The Legal Language of Scottish Burghs: Standardization and Lexical Bundles (1380-1560). Series: Oxford studies in language and law. Oxford University Press. 2013 doi: 10.1093/acprof:oso/9780199945153.001.0001.
2. Про Конституційний Суд України: закон України від 13.07.2017 № 2136-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2017, № 35, ст.376.
3. Halmai G. Dismantling Constitutional Review in Hungary. *Rivista di diritti comparati*. 2018. P. 1 URL: https://me.eui.eu/gabor-halmai/wp-content/uploads/sites/385/2018/11/Bocconi_HCC_Halmai.pdf.
4. Gozdz-Roszkowski S. Move Analysis of Legal Justifications in Constitutional Tribunal Judgments in Poland: What They Share and What They Do Not. *Int J Semiot Law* 2020. Vol. 33, P. 581-600. <https://doi.org/10.1007/s11196-020-09700-1>.
5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Унуковича Романа Андрійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремого положення абзацу другою частини першої статті 2043 Кодексу України про адміністративні правопорушення м. київ 12 жовтня 2022 року № 8-р(І)/2022 https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/8-ri2022_0.pdf.
6. Canestrini N. Covid-19 Italian emergency legislation and infection of the rule of law. *New Journal of European Criminal Law*, 2020. Vol. 11(2), 116-122. <https://doi.org/10.1177/2032284420934669>.
7. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 48 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень абзаців тринадцятого, чотирнадцятого пункту 32 розділу I Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи» та Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення абзацу першого підпункту 164.2.19 пункту 164.2 статті 164 Податкового кодексу України (справа про оподаткування пенсій і щомісячного довічного грошового утримання) від 27 лютого 2018 року N 1-р/2018 URL:

- https://ips.ligazakon.net/document/view/ks18009?an=1&ed=2018_02_27.
8. Moroni S., Buitelaar E., Sorel N., Cozzolino S. Simple Planning Rules for Complex Urban Problems: Toward Legal Certainty for Spatial Flexibility. *Journal of Planning Education and Research*, 2020. Vol. 40(3), 320-331. <https://doi.org/10.1177/0739456X18774122>.
  9. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Костіни Миколи Васильовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення пункту 26 розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України від 13 вересня 2023 року N 7-р(І)/2023 URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/t102456?ed=2023_07_27&an=2634.
  10. Конституційна скарга Тиховської Оксани Андріївни 18/ 286 від 23.08.2023 URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/18_2862023.pdf.